

AZƏRBAYCANIN NƏQLİYYAT SİSTEMİNİN PERSPEKTİV İNKİŞAFINDA İNVESTİSİYA VƏ İNNOVASIYA AMİLLƏRİNİN ROLU

Məhəmməd SÜLEYMANOV

mehemmed_suleymanov05@mail.ru

İqtisadiyyat Nazirliyi yanında

Əmlak Məsələləri Dövlət Xidməti

Bakı ərazi şöbəsi, məsləhətçi,

Milli Aviasiya Akademiyası,

İqtisadiyyat və Hüquq fakültəsi, doktorant

Bakı, Azərbaycan

Xülasə. Nəqliyyat infrastruktur xarakterinə malikdir. Belə ki, maddi istehsalın ümumi şərtidir, ümumi iqtisadi, sosial, mədəni, siyasi əhəmiyyətə malikdir, ümumdövlət təsərrüfat funksiyası yerinə yetirir. Fəaliyyət növü kimi, sahələrarası xarakter daşıyır və buna görə də onu “sahələrüstü qurum” – sahələrarası kompleks hesab etmək olar. Bundan başqa, nəqliyyatın işində bir sıra müasir çağırışlar da mövcuddur. Məsələn, bu sahədə investisiya resurslarının səfərbərliyə alınması mexanizmlərinə dövlət dəstəyinin yüksək səviyyədə olması əsas fondların və ilk növbədə nəqliyyat vasitələrinin yenisi ilə əvəzlənməsində müəyyən dövrlərdə prosesdən asılı olaraq ləngimələrə səbəb olur, bu da ətraf mühit və insan səhhətinə neqativ təsirləri yüksəldir və beləliklə cəmiyyətin keyfiyyətli, sürətli və təhlükəsiz nəqliyyat xidmətlərinə olan tələbatını tam olaraq qarşılanmasına imkan vermir.

Tədqiqat işinin əsas məqsədi Azərbaycanın nəqliyyat sistemində investisiya və innovasiya fəaliyyətinin rolunun qiymətləndirilməsi və nəqliyyat sisteminin əsas inkişaf problemlərinin müəyyən edilməsidir.

Açar sözlər: Nəqliyyat, innovasiya, innovasiya fəaliyyəti, investisiya, investisiya fəaliyyəti, texnologiya

THE ROLE OF INVESTMENT AND INNOVATION FACTORS IN PERSPECTIVE DEVELOPMENT OF TRANSPORT SYSTEM OF AZERBAIJAN

Mahammad SULEYMANOV

Abstract. Transport has an infrastructural character. Thus, it is a general condition of material production, it has general economic, social, cultural, political importance, and it performs a general economic function. As a type of activity, it has an interdisciplinary nature, and therefore it can be considered a "supra-disciplinary institution" - an interdisciplinary complex.

However, there are a number of problems in the operation of transport. For example, the high level of dependence of the mechanisms for the mobilization of investment resources in this area on the state finances slows down the replacement of the main funds and mainly the means of transport, increases the negative effects on the environment and human health, and thus prevents the full satisfaction of the society's demand for quality, fast and safe transport services.

The main goal of the research work is to evaluate the role of investments and innovations in the transport system of Azerbaijan and to identify the main problems in the development of the transport system.

Keywords: Transport, innovation, innovation activity, investment, investment activity, technology

РОЛЬ ИНВЕСТИЦИОННЫХ И ИННОВАЦИОННЫХ ФАКТОРОВ В ПЕРСПЕКТИВНОМ РАЗВИТИИ ТРАНСПОРТНОЙ СИСТЕМЫ АЗЕРБАЙДЖАНА**Магомед СУЛЕЙМАНОВ**

Аннотация. Транспорт носит инфраструктурный характер. Он является общим условием материального производства, имеет общеэкономическое, социальное, культурное, политическое значение, выполняет государственную экономическую функцию. Как вид деятельности он имеет междисциплинарный характер и поэтому его можно считать «наддисциплинарным учреждением» - междисциплинарным комплексом.

Однако существует ряд проблем в работе транспорта. Например, высокая степень зависимости механизмов мобилизации инвестиционных ресурсов в этой сфере от государственных финансов замедляет замену основных фондов и в первую очередь, транспортных средств, увеличивает негативное воздействие на окружающую среду и здоровье человека и тем самым не позволяет в полной мере удовлетворить потребности общества в качественных, быстрых и безопасных транспортных услугах.

Основной целью исследовательской работы является оценка роли инвестиционной и инновационной деятельности в транспортной системе Азербайджана и определение основных проблем развития транспортной системы.

Ключевые слова: Транспорт, инновации, инновационная деятельность, инвестиции, инвестиционная деятельность, технологии

Giriş

Nəqliyyat genişləndirilmiş təkrar istehsal prosesinə, onu sürətləndirməklə, yaxud ləngitməklə, təsir edə bilir, həmçinin, hazır məhsul kütləsini artırmaqla tədavül prosesində mühüm rol oynayır. Bu mənada nəqliyyatın maddi istehsalda təsiri coğrafi mühitin, faydalı qazıntıların, əmək və digər resursların təsiri kimidir. Nəqliyyat istehsalının özü də mühüm xüsusiyyətlərə malikdir. Bu onun maddi-texniki bazasının strukturunda, istehsal fəaliyyətinin xarakterində idarəedilməsinin təşkilində təzahür edir.

Nəqliyyatda məşğul olan işçi heyətinə tələblər də digər insan fəaliyyəti sahələrində olduğundan fərqlidir. Burada heyətin psixoloji cəhətinə tələb ciddidir, belə ki, nəqliyyatçı peşəsi fəhlə, qulluqçu və nəqliyyat müəssisəsi rəhbərindən daha çevik təfəkkür, daha cəld reaksiya və geniş dünyagörüşü tələb edir. Öz növbəsində nəqliyyatda işləmək insanın psixikasına təsirini göstərir. Bütün bunlar nəqliyyat istehsalının idarə edilməsinin təşkil prosesində nəzərə alınmalıdır.

Müasir dövrdə iqtisadiyyatın innovasiya inkişafının əsas fərqli xüsusiyyətlərini nəzərdən keçirək: istehsalın yüksək elmtutumluluğu; keyfiyyətin kəmiyyətə nəzərən prioritetliyi; nəqliyyat istehsalının struktur dəyişikliklərinin müntəzəmlik təbiəti və s.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, innovasiya prosesi yalnız texniki sahə ilə məhdudlaşa bilməz. Müxtəlif növlərdən ibarət olan nəqliyyat sahəsinin bütövlükdə mürəkkəb sistem təşkil etməsi, eləcə də hər bir nəqliyyat növündə fəaliyyətin çoxşaxəliliyi burada innovasiya fəaliyyətinin də geniş texniki, texnoloji, təşkilati və sosial yeniliklər kompleksini əhatə etməsini şərtləndirir.

1. Nəqliyyatda innovasiya fəaliyyəti və investisiya qoyuluşları

Nəqliyyatda innovasiya fəaliyyəti əsasən bu sahənin texniki inkişaf səviyyəsini, işin keyfiyyətini və əmək məhsuldarlığını müəyyən edən istiqamətləri əhatə etməlidir. Nəqliyyatın innovasiya inkişafı məsələlərinin həlli sərnişinlərin və yüklərin daşınmasına olan tələbatın daha dolğun və səmərəli ödənilməsinə yönəlməlidir. Nəticədə sahədə əmək məhsuldarlığının 30-40% qaldırılması təmin olunmalıdır (Qədirov, 2014).

Nəqliyyatda innovasiya fəaliyyətinin konkret istiqamətləri sərnişin və yük daşımalarının mütərəqqi texnologiyalara keçirilməsi, nəqliyyat kompleksinin bütün həlqələrinin və ilk növbədə müştəri xidmətlərinin, eləcə də idarəetmənin avtomatlaşdırılması, elektronlaşdırılması, informasiyalaşdırılmasıdır.

Nəqliyyatın bütün istismar fəaliyyətinin idarə olunması prosesinin tam avtomatlaşdırılması təmin olunmalıdır. İlk növbədə əməliyyatların həyata keçirilməsində əl əməyinin ləğv edilməsi, avtomatlaşdırmanın təmin edilməsi vacibdir, belə ki, aşağı səviyyəli əmək məhsuldarlığı mənfəətin kəmiyyətini aşağı salır, bu da öz növbəsində bazar iqtisadiyyatı şəraitində nəqliyyat xidmətlərinin rəqabətədavamlılığının səviyyəsini endirir. Nəqliyyatda avtomatlaşdırmanın daha yüksək səviyyəsi kompüterləşdirmə ilə bağlıdır ki, bu da nəqliyyatın ayrı-ayrı məsələlərinin – planlaşdırma, uçot, maddi-texniki təminat və digər məsələlərin həllinin bütün ölkədə nəqliyyat proseslərinin kompleks idarə olunmasını təmin edir. İnformasiyalaşdırma isə nəqliyyat kompleksinin idarə edilməsinin təşkilati strukturunun təkmilləşdirilməsi ilə bağlıdır.

Bütün sadalanan istiqamətlərdə innovasiya fəaliyyətinin əsas məqsədi nəqliyyat xidmətinin səviyyəsinin artırılmasıdır. Bu isə, yeni xidmət texnologiyalarının tətbiqini tələb

edir.

Bundan başqa, nəqliyyatın işində bir sıra digər problemlər də mövcuddur. Məsələn, bu sahədə investisiya resurslarının səfərbərliyə alınması mexanizmlərinin dövlət maliyyəsindən asılılığının yüksək səviyyədə olması əsas fondların və ilk növbədə nəqliyyat vasitələrinin yenisi ilə əvəzlənməsini ləngidir, ətraf mühit və insan səhhətinə neqativ təsirləri yüksəldir və beləliklə cəmiyyətin keyfiyyətli, sürətli və təhlükəsiz nəqliyyat xidmətlərinə olan tələbatını tam olaraq qarşılanmasına imkan vermir.

Ümumiyyətlə, investisiyalar iqtisadiyyatda struktur dəyişikliklərin həyata keçirilməsində və bazar təssərrüfat formalarına adekvat olan nisbətlərin formalaşdırılmasında əsas rol oynayan geniş təkrar istehsalın vacib iqtisadi kateqoriyasıdır. Milli iqtisadiyyatın liberallaşması və sahibkarlığın inkişafı, dünya iqtisadiyyatına integrasiyaya səylər, xarici investorlar üçün açıqlıq investisiya fəaliyyətinin aktivləşməsinə səbəb olmuşdur.

Bu və ya digər iqtisadiyyata (ölkəyə) qoyulan investisiyaların həcmi və ümumən investorun investisiya qoyuluşu zamanı ilk növbədə iqtisadiyyatın investisiya mühiti qiymətləndirilir.

İnvestisiya mühitini qiymətləndirərkən adətən ona təsir edən amillər və mümkün risklər qiymətləndirilir.

Əsas amillərə aşağıdakılar aiddir:

- əmək resurslarının keyfiyyəti;
- siyasi sabitlik və siyasi vəziyyətin qabaqcadan aydın edilməsi imkanı;
- infrastruktur obyektlərinin inkişaf və əldə edilmə səviyyəsi;
- dövlət idarəetməsinin keyfiyyəti, mərkəzi və yerli hökumətin siyasəti;
- qanunvericilik, iqtisadi həyatın tənzimlənməsinin keyfiyyəti və dolğunluğu;
- mülkiyyət hüquqlarının qorunması;
- vergi sisteminin keyfiyyəti və vergi yükünün səviyyəsi;
- qanun-qaydalara və qanuniliyə əməl etmə səviyyəsi, cinayətkarlıq və korrupsiya.

2. Azərbaycanla nəqliyyat sahəsinə investisiya qoyuluşu fəaliyyəti

Azərbaycan bir sıra xarici ölkə ilə xarici kapital qoyuluşlarının (investisiyaların) qarşılıqlı müdafiəsi və həvəsləndirilməsi haqqında sazişlər bağlamış və təsdiq etdirmişdir. İnvestisiyaların qarşılıqlı müdafiəsi və həvəsləndirilməsi haqqında sazişlər bir qayda olaraq dövlətlərin onların ərazilərində başqa ölkələrin investorlarının fəaliyyəti ilə bağlı olan öhdəlikləri cəmləşdirir. Razılığa gələn tərəflər investorların kapital qoyuluşları və onlarla bağlı olan fəaliyyət üçün əlverişli rejimin yaradılmasına, xarici mülkiyyətin lazımı müdafiəsinə, investorlara özlərinin gəlirlərinin maneəsiz ölkələrinə göndərilməsinə dair öhdəlik götürürlər. İnvestisiyaların tələb olunan həcm və keyfiyyətinin təmin edilməsi məqsədilə əlverişli investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılması qarşıda duran əsas vəzifələrdəndir. Bu məqsədlə:

- mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün investorlar üçün daha əlverişli rəqabət mühitinin yaradılması;
- xüsusi mülkiyyətin qorunması və korporativ idarəetmənin təkmilləşdirilməsi;
- investisiya fəaliyyətinin normativ-hüquqi bazasının daha da təkmilləşdirilməsi;
- investisiya obyektlərinin seçilməsi və təhlili məqsədi ilə müəssisələr haqqında investorların məlumatlandırılması sisteminin yaxşılaşdırılması;

- Azərbaycanın xarici investisiyalar üçün daha cəlbedici ölkə imicinin formalaşdırılması üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi;

- əmanətlərin investisiyalara səmərəli transformasiyasını təmin edən müasir institusional infrastrukturun inkişaf prosesinə yardımın artırılması;

Azərbaycanın uzunmüddətli dövrdə dövlət investisiya siyasətinin əsas istiqamətlərini aşağıdakı prioritetlər təşkil etməlidir:

- investisiya layihələrinin orta və uzunmüddətli dövlət proqramları ilə müəyyən olunmuş sosial-iqtisadi inkişaf məqsədlərinə və prioritetlərinə uyğunlaşdırılması;

- regional investisiya siyasətinin müasir inkişaf tendensiylarına uyğun olaraq prioritetləşdirilməsi;

- investisiyaların qeyri-neft sektorlarına və regionların inkişafına yönəldilməsi;

- dövlət investisiyalarının elmtutumlu layihələrinə yönəldilməsi;

- dövlətin müdafiə qabiliyyətinin artırılması.

Qeyd olunmalıdır ki, dövlət məqsədyönlü olaraq ölkədə investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması üzrə ardıcıl siyasət həyata keçirir. Öz növbəsində bu investisiya aktivliyinin artmasına səbəb olur. İnvestisiya aktivliyinin mütərəqqi tendensiyası həmçinin milli iqtisadiyyatın real artımı ilə izah olunur.

İnvestisiya aktivliyi ölkənin nəqliyyat sektorundan da yan keçməmişdir. Nəqliyyat sektorunun əsas investorları kimi dövlət və həmçinin özəl investorlar çıxış edir. Dövlət büdcə vəsaitləri hesabına müasir nəqliyyat infrastrukturunu (yollar, körpülər, nəqliyyat yol qovşaqları və s.) yaradır və sənişin nəqliyyatını inkişaf etdirir (metropoliten və s.). Özəl investorlar nəqliyyat sahəsinin maddi-texniki bazasını inkişaf etdirirlər.

Cədvəl 1-də ölkənin nəqliyyat sektoruna yönəldilmiş investisiyaları xarakterizə edən göstəricilər verilmişdir.

Cədvəl 1.

Nəqliyyata yönəldilmiş investisiyalar, mln. manat

İllər	2005	2010	2015	2020
Cəmi:	515,5	2434,8	2195,3	389,8
Dəmir yolu nəqliyyatı	22,5	3,4	1,6	1,2
Digər quru yol nəqliyyatı	17,2	162,9	237,6	266,8
Boru kəməri	225,9	344,8	313,8	121,8
Su nəqliyyatı	30,7	13,2	112,7	53,3
Hava nəqliyyatı	118,1	214, 1	397,2	109,7
Anbar təsərrüfatı və yardımçı nəqliyyat fəaliyyəti	101,1	1696,4	1132,4	1 538,8

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

Yüksək inkişaf etmiş nəqliyyat infrastrukturuna malik olan ölkələrdə (ABŞ, Kanada, Qərbi Avropa ölkələri) nəqliyyat kompleksinin inkişafına yönəldilən investisiyalar ÜDM təqribən 3 %-i təşkil edir, Çində 9 %, Rusiyada 1,4 %. (136) Azərbaycanda 2015-ci ildə bu göstərici ÜDM-in 4 %-i təşkil etmişdir. BVF-nin ekspertlərinin qiymətləndirmələrinə əsasən ÜDM-in 2 %-i ölkənin mövcud nəqliyyat infrastruktur obyektlərinin yalnız saxlanması üçün kifayətdir (Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi).

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Bakıda Nəqliyyatı İntellektual İdarəetmə Mərkəzinin açılışında (29 dekabr 2011) qeyd etmişdir: «Ölkəmizin nəqliyyat sektoru çox uğurla inkişaf edir. Hər bir yerdə tikinti gedir. Magistral, şəhərlərarası yollar, kənd yolları tikilir. Nəqliyyat sektoruna qoyulan investisiyalar özünü doğrultacaqdır. Bu, elə investisiyadır ki, dərhal gəlir gətirmir, bu, müəssisə, zavod deyildir. Ancaq bu sahəyə qoyulan vəsait bir neçə ildən sonra öz bəhrəsini verəcəkdir. Harada ki, yol çəkilir, orada yeni infrastruktur yaradılır, canlanma baş verir, investisiyalar gəlir».

Dünya Bankının verdiyi məlumatlar da kifayət qədər maraqlıdır. Bu yaxınlarda keçirilmiş tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, Yamaykada yol tikintisi sektoruna investisiya edilmiş hər mln. ABŞ dolları 81 iş yerinin yaradılmasına imkan vermiş və 1,5 mln. ABŞ dolları həcmində iqtisadi artım təmin etmişdir (Mərkəzi Bank).

Ölkənin nəqliyyat sektorunda investisiya fəaliyyətinin aktivləşdirilməsinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

- azad iqtisadi zonaların və texnoparkların inkişaf etdirilməsinə məqsədli investorların cəlb edilməsi üçün onların böyük nəqliyyat qovşaqlarında yaradılması;
- həyata keçirilməsi uzunmüddətli olan və bu səbəbdən də kommersiya investisiyaları üçün cəlbedici olmayan layihələrinə dövlət zəmanətinin təmin edilməsi. Dövlət zəmanəti burada maliyyə risklərinin təmin edilməsindən daha çox investorları və layihənin digər iştirakçılarını onun ictimai vacibliyində inandırmadan və onun uğurlu həyata keçirilməsində dövlətin maraqlı olmasından ibarətdir;
- nəqliyyat müəssisələrinin investisiya aktivliyinin stimullaşdırılması. Bunun üçün əlverişli şərait yaranmışdır: iqtisadi artım nəqliyyat xidmətlərinə tələbatı və nəqliyyat layihələrinin cəlbediciliyini obyektiv olaraq artırır.

Nəticə

Ümumiyyətlə, ölkədə investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş məqsədyönlü tədbirlər davam etdirilməlidir. Söhbət birdəfəlik aktlardan yox, həm dövlətin, həm də müəssisə və ictimai institutların zəhmət tələb edən gündəlik işindən gedir. İnvestisiya mühitinin yaxşılaşdırılması Azərbaycanın nəqliyyat sektoruna həm daxili, həm də xarici investisiyaları ardıcıl surətdə cəlb etmək imkanını verəcəkdir.

Azərbaycan Respublikasının nəqliyyat sahəsində mövcud olan problemlərin tezliklə aradan qaldırılması və onun beynəlxalq nəqliyyat sistemə inteqrasiyası nəqliyyat infrastrukturalarının yenidənqurulmasını, Azərbaycanın tranzit potensialının artırılmasını, daşıyıcıların beynəlxalq nəqliyyat xidmətləri bazarında rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsini və nəqliyyat xidmətlərinin ixracının maksimum həddə çatdırılmasını tələb edir.

Ədəbiyyat siyahısı

- Allahverdiyev H, Məmmədov Z. (2003). İnvestisiya proseslərinin tənzimlənməsi. AzDİU nəşrləri, Bakı.
- Azərbaycanın nəqliyyatı. (2015). Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi; «Səda» nəş-tı, Bakı.
- Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı. <http://www.nba.az>
- Azərbaycan Respublikasının Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi
<http://mot.gov.az/az/content/372>
- Cümşüdoğ S.Q. (1999). Nəqliyyatda biznes və menecment. Nəqliyyatın iqtisadiyyatı və idarə edilməsi ixtisası üzrə dərslər vəsaiti / Azərbaycan Texniki Universiteti.- Bakı. Çarşıoğlu.
- Əlirzaev Ə. (1997). İqtisadi və sosial idarəetmə: bazar iqtisadiyyatı, metodoloji prinsiplər, qanunauyğunluqlar. Bakı, «Diplomat».
- Həsənov R. (2009). İqtisadi siyasət. Metodologiya və praktika. ADİU; Bakı.
- Qədirov H.Ə. (2014). İnnovasiya Menecenti. “Azərbaycan Hava Yolları” QSC-nin Milli Aviasiya Akademiyası.
- Tağıyev T.T., Mirzəyev F.M. (2014). Azərbaycanın nəqliyyat sektoruna investisiyaların cəlb edilməsi prosesləri.; AMEA, “Elmi əsərlər” №3, Bakı.
- Sach J. (1986). The Debt Overhang Problem of Developing Countries. Parer presented at the conference in memorial to Carlos Diaz-Alejandro. Helsinki, August.